

https://doi.org/10.31516/2410-5325.063.12

УДК792.8(477.41/.42)(477.81)

В. А. Гордеев, старший викладач, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

<https://orcid.org/0000-0002-5843-3621>

1604102018@ukr.net

РІВНЕНСЬКЕ ПОЛІССЯ ЯК САМОБУТНІЙ І АРХАІЧНИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН УКРАЇНИ: ХОРЕОГРАФІЧНА СКЛАДОВА МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ

Аналізується комплекс історичних передумов формування хореографічної складової мистецької спадщини Рівненського Полісся в минулому та сьогоденні. Новизна цієї публікації полягає в спробі висвітлення історичних причинно-наслідкових зв'язків формування культурно-хореографічної специфіки українського населення поліських земель Рівненщини. Означено суспільно-політичні, етнічні, культурні та природні обставини становлення мистецтва танцю в ретроспективі. У результаті аналізу історичних передумов формування хореографічного мистецтва мешканців Рівненського Полісся з'ясовано, що у вказаному регіоні через різні природні, суспільно-політичні, соціально-економічні та етнічні обставини сформувався досить стійкий тип традиційної танцювальної культури українського населення, характерний саме для Півночі України. Вельми істотним фактором також був значний вплив матеріальної й духовної культури білоруського етносу.

Ключові слова: *історичні передумови, духовна культура, матеріальна культура, Українське Полісся, Рівненське Полісся, субрегіон, поліщуки, хореографія, танець, мистецтво.*

В. А. Гордеев, старший преподаватель, Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно

РОВЕНСКОЕ ПОЛЕСЬЕ КАК САМОБУТНЫЙ И АРХАИЧЕСКИЙ КУЛЬТУРНЫЙ РЕГИОН УКРАИНЫ: ХОРЕОГРАФИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ НАСЛЕДИЯ

Анализируется комплекс исторических предпосылок формирования хореографической составляющей художественного наследия Ровенского Полесья в прошлом и настоящем. Новизна этой публикации состоит в попытке освещения исторических причинно-следственных связей формирования культурно-хореографической специфики украинского населения полесских земель Ровенщины. Освещены общественно-политические, этнические, культурные и природные факторы становления искусства танца в ретроспективе. В результате анализа исторических предпосылок формирования хореографического искусства жителей Ровенского Полесья выяснено, что в указанном регионе в силу различных природных, общественно-политических, социально-экономических и этнических обстоятельств сформировался достаточно стойкий тип традиционной танцевальной культуры украинского населения, характерный именно для Севера Украины. Весьма существенным фактором также было значительное влияние материальной и духовной культуры белорусского этноса.

Ключевые слова: *исторические предпосылки, духовная культура, материальная культура, Украинское Полесье, Ровенское Полесье, субрегион, полешуки, хореография, танец, искусство.*

V. A. Gordeyev, Senior Lecturer, Rivne State Humanitarian University, Rivne

RIVNE POLISSYA AS AN AUTHENTIC AND ARCHAIC CULTURAL REGION OF UKRAINE: CHOREOGRAPHIC COMPONENT OF THE HERITAGE

The aim of this paper is to analyze the complex of historical prerequisites of forming the choreographic component of art heritage of the Rivne Polissya in the past and the present. Social and political, ethnic, cultural and natural circumstances of forming the art of dance in a retrospective are highlighted.

Research methodology. The author uses the integrated approach caused by need of the involvement of the comparative and historical method which fixes similarity between the cultural phenomena as certificates of community of their origin. The application of culturological methodology which includes socio-cultural approach –as it focuses attention on the unity of culture and sociality, taking into account scientific achievements of a choreology, cultural science, ethnography, history, etc. has been integral to the study.

Results. It is established that non-ritual dancing repertoire in the northern areas of the Rivne region is submitted by specific local dances. There were twists — pair dances where participants move around in one direction, exchanging at the same time partners; buckwheat — women's dance which was carried out during agricultural works with the corresponding refrain; chumak subject dance of the hopak group; small pillows — dance of men and women who went around, having joined hands; a drill — dance which was carried out by the three of dancers. All-Ukrainian genres of the national dances were also widespread in the northern Rivne region.

The historical prerequisites of forming the choreographic art of residents of the Rivne Polissya were found in the specified region owing to different natural, social and political, social and economic and ethnic circumstances, where traditional dancing culture of the Ukrainian population characteristic of the north of Ukraine was created. Considerable influence of material and spiritual culture of the Belarusian ethnos was a considerable factor too.

Novelty. An attempt is made to analyze Ukrainian choreographic arts in Rivne Polissya from the point of view of changes of cultural eras.

The practical significance. The results of the study can be used in developing the monographs and publications on the history of dance in the authentic ethnographic regions of Ukraine.

Keywords: *historical prerequisites, spiritual culture, material culture, Ukrainian Polissya, Rivne Polissya, subregion, Poleshuks, choreography, dance, art.*

Актуальність теми дослідження пояснюється тим, що сукупність історичних обставин формування етнографічних особливостей танцювальної культури населення Рівненського Полісся ще не набула свого комплексного висвітлення у вітчизняній науці.

Постановка проблеми дослідження полягає в аналізі комплексу історичних передумов, що визначили специфіку хореографічної складової мистецької спадщини населення Рівненського Полісся в минулі століття та нині. До означених історичних передумов слід долучити етнічні, культурні, соціальні, політичні, економічні та природні обставини на означеній території в певний історичний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед історіографії наукового вивчення регіональних особливостей танцювального мистецтва мешканців Рівненського Полісся можна виокремити два проблемні напрями:

– праці на тему історичних і сучасних особливостей українського національного танцю (Г. Боримська (1971), А. Гуменюк (1963) тощо), у регіональному контексті (В. Давидюк (2010) та ін.);

– розвідки, що стосуються етнографічних, історичних, соціальних та економічних особливостей поліських регіонів загалом і Рівненського Полісся зокрема. Ця група праць є вельми чисельною, тому потребує детального аналізу.

У другій половині ХХ ст. опис матеріальної й духовної культури, а також соціально-економічного становища населення Північної Рівненщини (т. зв. «поліщуків») здійснено у фундаментальній історико-етнографічній монографії «Українці» (1960 р.). У період після 1991 р. поліщукам також було присвячено немало публікацій історико-географічного, лінгвістичного, культурологічного спрямувань.

Серед сучасних комплексних наукових етнографічних досліджень стосовно поліського регіону слід виокремити колективну монографію українських і білоруських учених «Полесьє. Матеріальна культура» (1988) (Бондарчик, Браим и Бураковская, 1988) та матеріали наукових конференцій 1996 р., які відбулися в Києві «Полісся: мова, культура, історія» (1996) і 1997 рр. в Луцьку «Полісся: етнікос, традиції, культура» (1997).

Вузьким питанням традиційної танцювальної культури населення Рівненського Полісся присвячені публікації В. Ярмоли щодо танцювальних жанрів скрипкової музики Рівненсько-Волинського Полісся (2012), І. Степанюк стосовно хореографічної культури Волині в контексті танцювального мистецтва України («Народне хореографічне мистецтво Волині», 2012; «Хореографічна культура Волині в контексті танцювального мистецтва України», 2012). Волинському танцю присвячені праці і зарубіжних учених, зокрема польського дослідника О. Кольберга (2002).

Відаючи належне виконаним дослідженням хореографічної культури цього регіону, слід зазначити, що вони стосуються переважно

ширшого ареалу, ніж Рівненське Полісся, наприклад, це Західне (Рівненсько-Волинське) Полісся у В. Ярмоли, Волинь — у І. Степанюк і О. Кольберга. Тому слід і далі продовжувати наукові розвідки про народну хореографічну культуру на півночі Рівненщини.

Мета статті — висвітлити сукупність передумов, які в минулому сформували визначену специфіку танцювальної культури населення Рівненського Полісся.

Виклад основного матеріалу дослідження. Полісся — значний за площею (близько 120 тис. км²) і населенням регіон у Східній Європі, розташований на території України, Білорусі, Польщі та Росії. Українське Полісся охоплює басейн річок Прип'яті й Десни.

На нашу думку, найприйнятнішим з точки зору характеристики матеріальної культури загалом і харчування зокрема є поширений розподіл Українського Полісся відповідно до адміністративних областей. Таким чином можна виокремити Волинське, Рівненське, Житомирське, Київське, Чернігівське та Сумське Полісся. Південну межу Українського Полісся прийнято проводити по лінії Володимир-Волинський — Луцьк — Здолбунів — Житомир — Фастів — Васильків — Переяслав-Хмельницький — Прилуки — течія річки Сейм. Цей розподіл є більшою мірою мовознавчий і ґрунтується на умовній південній межі поширення поліських діалектів (Бушай (Ред.), 2003, с. 31).

У контексті дослідження в межах північних районів Рівненської області (орієнтовно на північ власне від м. Рівне) можна виокремити Рівненське Полісся (рис. 1). Зазначений регіон також відомий у вітчизняній науковій думці під назвою Рівненсько-Волинське Полісся (В. Ярмола), до нього долучені лісові райони нинішньої Волинської області (Ярмола, 2012).

На теренах Рівненського Полісся як українське, так і білоруське населення через історичні та природно-кліматичні обставини мало надзвичайно схожі традиції матеріальної й духовної культур, зокрема у сфері танцювального мистецтва. Означена спільність елементів мистецтва закономірно вплинула на взаємопроникнення традицій — від білоруського населення до українського й навпаки.

Вплив білоруських національних традицій став одним із вирішальних історичних передумов формування танцювального мистецтва населення Рівненського Полісся. Цей вплив, на наше переконання, є домінантним зовнішнім етнічним фактором для української частини поліських земель. Так, наприклад, поліський танець «круглик», поширений на Рівненщині, у сусідніх районах на півдні Білорусі називається «крутуха, крутель, круцелькі, крутяк». Білоруський відповідник мав

і поліський танець «подушечки» — на північ від Прип'яті — він називався «падушачка» (Ярмола, 2012, с. 170, 172).

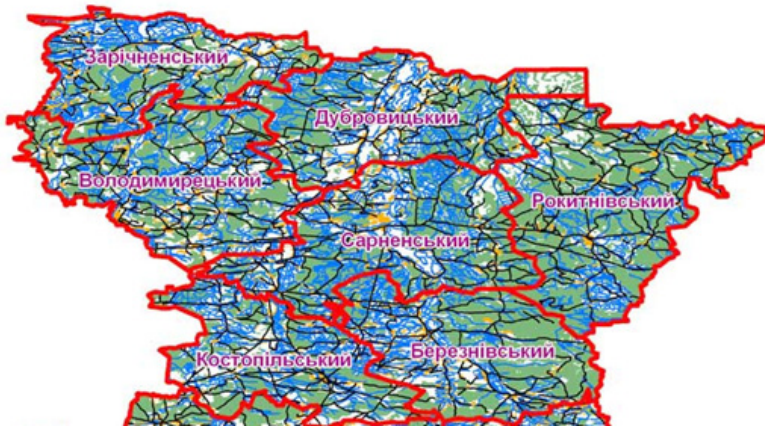

Рис. 1. Рівненське Полісся — у межах Березнівського, Костопільського, Сарненського, Володимирецького, Рокитнівського, Дубровицького й Заріченського районів Рівненщини (Рівненське Полісся — у межах Березнівського, Костопільського, Сарненського, Володимирецького, Рокитнівського, Дубровицького й Заріченського районів Рівненщини).

Значним є білоруський вплив у художній мові танцю. Зокрема І. Степанюк відзначає, що «у мові танців населення українсько-білоруської етнічної смуги (північні райони Рівненщини) трапляються окремі рухи, властиві білоруському народному танцю: високі підскоки під час обертів у польці, пружні рухи ногами, поєднання різних похитувань корпусом і руками зі стриманими підніманнями й опусканнями плечей» (Степанюк, 2012, с. 81).

Слід відзначити, що характерною особливістю етнічних процесів на Рівненському Поліссі, які зумовили архаїчний тип матеріальної й духовної культур та його часткове збереження до наших часів, є те, що цей край із прадавніх часів (до утворення державності — Київської Русі) належав виключно слов'янським етнічним об'єднанням. Це підтверджується як сучасними історичними дослідженнями (Бондарчик, Браим и Бураковская, 1988), так і топонімами й особливо гідронімами цієї місцевості. Останні, на відміну від решти історико-географічних регіонів України, є суто слов'янськими — Прип'ять, Горинь, Случ, Стир, Льва, Ствига тощо.

Осілий спосіб життя слов'янських племінних союзів нинішнього Рівненського Полісся, насамперед деревлян, значна кількість водних

ресурсів та лісів сприяли розвитку землеробства, рибальства та збиральництва, а також сформували специфічний обрядовий, зокрема хореографічний, календар місцевого населення, пов'язаний із сільськогосподарським циклом.

На базі викладених історичних обставин у Рівненському Поліссі формувалися як суто специфічні регіональні хореографічні жанри, так і поширювалися загальноукраїнські (обрядові й необрядові). Зокрема до власне поліського обрядового танцювального репертуару в північних районах Рівненської й Волинської областей В. Ярмола долучає два весільні ритуальні танці — паходу й танець батька та матері молодої (Ярмола, 2012, с. 169). Регіональними назвами паходи, яку виконували на початку весілля, були «пощедровицька» й «повітьська» (Ярмола, 2012, с. 169). Що стосується танцю батька й матері, то він виконувався на змовинах, коли між двома родинами остаточно затверджувалася згода на шлюб (Ярмола, 2012, с. 170).

Суто поліський необрядовий танцювальний репертуар у північних районах Рівненщини представлений питомими локальними танцями (такими як крутяк — парний танець, де танцівники рухаються кругом в одному напрямку, змінюючи партнерів; гречка — жіночий танець, що виконувався під час сільськогосподарських робіт, супроводжувався відповідними приспівками; чумак — сюжетний танець гопакової групи; подушечки — танець чоловіків і жінок, котрі ходили колом, взявшись за руки; бура — танець, який виконували трійки танцівників, котрі бралися під руки й під мелодію бігли з одного кінця хати або подвір'я в інший, а потім розділялися на пари й оберталися) (Ярмола, 2012, с. 170–171).

Звісно, що в північній Рівненщині, крім згаданих локальних, також були поширені загальноукраїнські жанри народних танців — хороводи, вальси, гопаки, козаки й польки. Водночас архаїчність культури окремих віддалених районів області зумовила те, що в них означені танці не стали віджитим реліктом (як у багатьох урбанізованих регіонах України), а є живою «тканиною» народної повсякденної й особливо святкової культури.

Висновки. Отже, у результаті аналізу історичних передумов формування хореографічного мистецтва мешканців Рівненського Полісся з'ясовано, що у вказаному регіоні через різні природні, суспільно-політичні, соціально-економічні та етнічні обставини сформувався досить стійкий тип традиційної танцювальної культури українського населення, характерний саме для Півночі України. Означене зумовлено такими обставинами:

– віддаленістю поліських земель від найбільших політичних й економічних центрів України, обмеженістю міграцій поліського населення в період до другої третини ХХ ст., що зумовило консервацію тут традиційного соціально-економічного укладу та збереження багатьох архаїчних звичаїв, зокрема в хореографічному мистецтві;

– залежністю традицій, зокрема в танцювальному мистецтві, від сільськогосподарського циклу, у межах якого реалізувалися певні обрядові елементи, невід’ємною складовою яких була хореографічна компонента;

– значним впливом матеріальної й духовної культури білоруського етносу.

Перспективи подальших досліджень особливостей танцювальної культури Рівненського Полісся стосуються виявлення передумов формування саме сучасного стану традиційних хореографічних практик, зокрема в діяльності творчих колективів краю. Без з’ясування цих факторів неможливе комплексне етнографічне дослідження особливостей танцювальної культури Рівненського Полісся.

Список посилань

- Бондарчик, В. К., Браим, И. Н. и Бураковская, Н. И. (1988). *Полесье. Материальная культура*. Киев: Наукова думка.
- Боримська, Г. (1971). *Самоцвіти українського танцю* [Текст]. Київ.
- Бушай, В. (Ред.). (2003). *Перлина українського Полісся. Чернігівському району 80 років*. П. Марухненко (фото). Чернігів.
- Верховинець, В. (1990). *Теорія українського народного танцю*. Київ: Музична Україна.
- Вовк, Хв. (1995). *Студії з української етнографії та антропології*. Київ: Мистецтво.
- Гордєєв, В. (2012). Формування регіональних танців Українського Полісся та взаємовплив національних культур сусідніх держав. *Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтво*, 11, 244–248.
- Горленко, В. Ф. (1988). *Становление украинской этнографии конца XVIII – первой половины XIX ст.* Киев: Наукова думка.
- Гуменюк, А. І. (1963). *Народно-хореографічне мистецтво України*. Київ: АН УРСР.
- Давидюк, В. (2010). *Вибрані лекції з українського фольклору*. Луцьк: Твердиня.
- Кубійович, В. (Ред.). (1994). *Енциклопедія українознавства. Загальна частина* (Т. 1). Київ: Інститут української археографії НАН України.
- Купленнюк, В. (Укл.). (1997). *Нариси до історії українського народного танцю: практичний матеріал для вчителів ЗОШ, шкіл нового типу та керівників позашкільних закладів*. Київ: ІЗМН.
- Макарчук, С. А. (2008). *Етнічна історія України*. Київ: Знання.

- Мишанич, О. В. (Відп. ред.). (1989). *Літопис руський*. Л. Є. Махновець (Пер. з давньорус.). Київ: Дніпро.
- Полісся: етнікос, традиції, культура: *Матеріали міжнародної конференції*. (1997). Луцьк: Вежа.
- Полісся: мова, культура, історія: *Матеріали міжнародної конференції*. (1996). Київ.
- Рівненське Полісся — у межах Березнівського, Костопільського, Сарненського, Володимирецького, Рокитнівського, Дубровицького й Зарічненського районів Рівненщини. Узято з <https://travelko.wordpress.com/рівненська-область-rivne-oblast>
- Степанюк, І. В. (2012). Народне хореографічне мистецтво Волині. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*, 19 (2), 74–78.
- Степанюк, І. В. (2012). Хореографічна культура Волині в контексті танцювального мистецтва України. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*, 18 (1), 78–82.
- Українці: Історико-етнографічна монографія*. (1960). Київ.
- Ярмола, В. (2012). Танцювальні жанри скрипкової музики Рівненсько-Волинського Полісся. *Матеріали до української етнології*, 11, 168–179.
- Kolberg, O. (2002). *Dziela wszystkie. Wolyn. Suplement do tomu 36*. Poznan.

References

- Bondarchik, V. K., Braim, I. N. and Burakovskaya, N.I. (1988). *Polesie. Material culture*. Kiev: Naukova Dumka. [In Russian].
- Borimskaya, G. (1971). *Gems of Ukrainian Dance* [Text]. Kyiv. [In Ukrainian].
- Busha, V. (ed.). (2003). *The pearl of Ukrainian Polissya. Chernihiv district is 80 years old*. P. Marukhnenko (photo). Chernigov. [In Ukrainian].
- Verhovinets, V. (1990). *Theory of Ukrainian folk dance*. Kyiv: Music Ukraine. [In Ukrainian].
- Vovk, Khv. (1995). *Studios in Ukrainian ethnography and anthropology*. Kyiv: Art. [In Ukrainian].
- Gordeyev, V. (2012). Formation of regional dances of Ukrainian Polissya and mutual influence of national cultures of neighboring countries. *Bulletin of Lviv University. Series: Art*, 11, 244-248. [In Ukrainian].
- Gorlenko, V.F. (1988). *The formation of Ukrainian ethnography of the late 18th - the first half of the 19th century*. Kiev: Naukova Dumka. [In Russian].
- Gumenyuk, A. I. (1963). *Folk-choreographic art of Ukraine*. Kyiv: Academy of Sciences of the USSR. [In Ukrainian].
- Davydyuk, V. (2010). *Selected lectures on Ukrainian folklore*. Lutsk: Tverdynia. [In Ukrainian].
- Kubiyovych, V. (ed.). (1994). *Encyclopedia of Ukrainian Studies. The general part* (Vol. 1). Kyiv: Institute of Ukrainian Archaeography of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].

- Kupennik, V. (Comp.) (1997). *Essays on the history of Ukrainian folk dance: practical material for teachers of secondary schools, schools of a new type and heads of out-of-school institutions*. Kyiv: Publishing house «IZMN». [In Ukrainian].
- Makarchuk S.A. (2008). *Ethnic History of Ukraine*. Kyiv: Znannia. [In Ukrainian].
- Mishanich, O. V. (ed.). (1989). Russian chronicle. L. E. Makhnovets (Trans. from Old Russians). Kyiv: Dnipro. [In Ukrainian].
- Polissya: Ethnics, Traditions, Culture: Materials of the International Conference*. (1997). Lutsk: Vezha. [In Ukrainian].
- Polissya: Language, Culture, History: Materials of the International Conference*. (1996). Kyiv. [In Ukrainian].
- Rivne Polissya - within the limits of Bereznivsky, Kostopil, Sarnen, Volodymyrets, Rokytnivsky, Dubrovytsky and Zarichnensky districts of Rivne region*. Retrieved from <https://travelko.wordpress.com/english-region-rivne-oblast>. [In Ukrainian].
- Stepanyuk, I. V. (2012). Folk choreographic art of Volyn. *Ukrainian culture: the past, modern, ways of development*, 19 (2), 74-78. [In Ukrainian].
- Stepanyuk, I. V. (2012). Choreographic culture of Volyn in the context of dance art of Ukraine. *Ukrainian culture: the past, modern, ways of development*, 18 (1), 78-82. [In Ukrainian].
- Ukrainians: Historical and Ethnographic Monograph*. (1960). Kyiv. [In Ukrainian].
- Yarmola, V. (2012). Dance genres of violin music of Rivne-Volyn Polissya. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 11, 168-179. [In Ukrainian].
- Kolberg, O. (2002). *Dziela wszystkie. Wolyn. Suplement do tomu 36*. Poznan. [In Polish].

Надійшла до редколегії 21.01.2019 р.